

HANNA KÓČKA-KRENZ

Poznań – od grodu do miasta

Poznań – from stronghold to city

Zarys treści. Artykuł dotyczy przemian osadniczych zachodzących we wczesnym średniowieczu w przelomowej dolinie Warty, których efektem było zorganizowanie miasta. Przemiany te wynikały z roli wczesnopiastowskiego grodu na Ostrowie Tumskim w państwie pierwszych Piastów. Rozwój najbliższej położonych, prawobrzeżnych osad skutkowało krótkotrwałym funkcjonowaniem organizmu miejskiego, lecz udana lokacja Poznania, zakończona w 1253 roku, oparta została o osadnictwo położone na lewym brzegu rzeki.

Słowa kluczowe: Poznań-Ostrów Tumski, rezydencja książęca, wczesne średniowiecze, przemiany osadnicze, lokacja.

Proces formowania się ośrodka miejskiego w Poznaniu był długotrwały i przebiegał nie bez zakłóceń, spowodowanych zwłaszcza przemianami zachodzącymi we wczesnośredniowiecznej sieci osadniczej (Jurek 2005; Kaczmarek 2005). Miejschem, które się tę skupiało, był gród zbudowany na wyspie uformowanej w rozlewiskach Warty, stanowiący silny ośrodek władzy książęcej w czasach panowania pierwszych Piastów. Początki założenia grodu są wciąż przedmiotem dyskusji, gdyż wiadomości o nim w źródłach pisanych pojawiają się dopiero w związku z decyzją o konwersji Mieszka I, a w konsekwencji – przybyciem biskupa Jordana na teren jego domeny, a więc wtedy, gdy Poznań był już znaczącym ośrodkiem. Znajdujemy je najpierw w „Kronice” biskupa merseburskiego Thietmara, który pod rokiem 968 wskazał na Poznań jako siedzibę pierwszego biskupa w państwie Piastów¹. Pod rokiem 1000 Thietmar zapisał informację o utworzeniu arcybiskupstwa w Gnieźnie, stwierdzając, że z grona biskupów

¹ [...] *Jordan episcopus Posnaniensis I* (Thietmar, II, 22, s. 73–74).

podległych Radzimowi-Gaudentemu wyłączony był biskup poznański Unger². Kolejna wzmianka o Poznaniu u tego kronikarza ma związek z wyprawą wojenną Henryka II w 1005 roku, który odstąpił od zdobywania warowni na prośbę swych wojów (Thietmar VI, 65, s. 352–353), ostatnia zaś informuje o śmierci Ungera w 1012 roku (Thietmar VI, 65, s. 406–407). Piszący swą kronikę 100 lat później Anonim tzw. Gall zamieścił w niej dwie informacje odnoszące się do poznańskiego grodu, z których pierwsza określała tutejsze zasoby wojskowe³, druga zaś donosiła o skali zniszczeń spowodowanych łupieskim najazdem wojsk Brzetysława⁴. Zatem najstarsze źródła pisane informują, że w Poznaniu rezydował biskup dysponujący kościołem katedralnym pw. św. Piotra, a także podkreślają siłę militarną grodu w czasach panowania Bolesława Chrobrego. Nie odnoszą się do kształtu, charakteru czy rozmiarów i sposobu zagospodarowania objętej umocnieniami przestrzeni. Co więcej, nie informują o miejscu wybranym pod budowę poznańskiej warowni, które zostało zidentyfikowane dopiero podczas badań zapoczątkowanych w 1938 roku (Hensel 1938; 1956).

Charakter pierwotnego osadnictwa na wyspie – osada tzw. otwarta, gród, a nawet miejsce kultowe – jest wciąż przedmiotem dyskusji (Hensel, Hilczer-Kurnatowska 1980; Kurnatowska 1993; Kara 1998; 2006). Nie rozstrzygnięto również jednoznacznie kwestii czasu posadowienia pierwszych wałów obronnych, których datowanie oscyluje między końcem IX wieku (w starszej literaturze wskazywano nawet koniec VIII wieku; Hensel 1958, s. 124–126) a 2. ćwiercią X wieku („na surowym korzeniu”; Kara 1998; 2009, s. 290). Jednak najnowsze prace wykopaliskowe wniosły istotne korekty do kwestii początków zasiedlenia Ostrowa Tumskiego. Wyniki analiz materiałów archeologicznych oraz dendrochronologicznych wskazują, że teren ten został zamieszkały najpóźniej na przełomie IX i X wieku (Kóčka-Krenz 2003a). Biorąc te dane pod uwagę można postawić tezę, że pierwotnie na Ostrowie Tumskim został wzniesiony niewielki gród o średnicy wnętrza około 40 m⁵, ulokowany na wyniesieniu zaznaczającym się w północno-zachodniej części wyspy; funkcjonował on w tej postaci w 1. połowie X wieku (Kóčka-Krenz 2004). Gród, zabudowany drewnianymi domostwami, otaczały drewniano-ziemne wały o szerokości 10m u podstawy, wzniesione ze stosów

² [...] *Vungero Posnaniensi excepto* (Thietmar IV, 45, s. 208–209).

³ „z Poznania bowiem [miał] 1300 pancernych i 4000 tarczowników” (*Thietmari Chronicon*, s. 404; Anonim I, 6, s. 27).

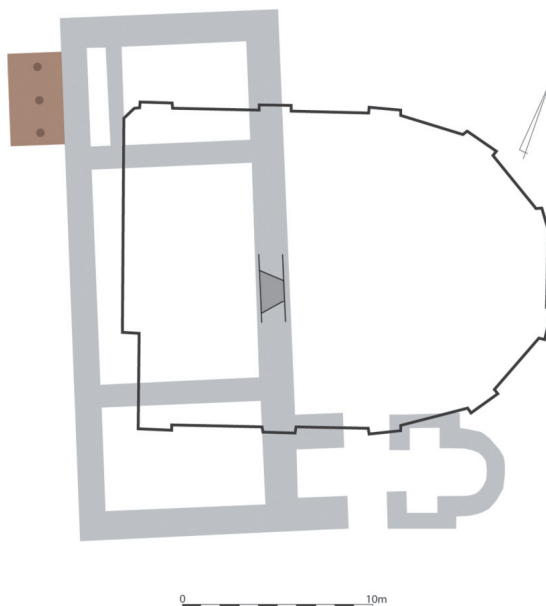
⁴ „Wtedy to Czesi zniszczyli Gniezno i Poznań i zabrali ciało św. Wojciecha [...]. A wspomniane miasta tak długo pozostały w opuszczeniu, że w kościele św. Wojciecha męczennika i św. Piotra apostoła dzikie zwierzęta założyły swe legowiska” (*Thietmari Chronicon*, s. 414; Anonim I, 19, s. 45).

⁵ Dzierżawcza forma nazwy grodu stała się podstawą domniemań dotyczących pochodzenia grodzodzierżcy (Urbańczyk 1965, s. 15–17; Rospond 1984, s. 303–304 – tam dyskusja z próbami innego wyjaśnienia nazwy „Poznań”; por. też Topolski 1988, s. 29–30). Nie wiemy, kim był człowiek, którego imię na trwałe zrosło się z grodem na Ostrowie Tumskim, a następnie z miastem lokacyjnym. Ostatnio formułowana jest hipoteza o jego pochodzeniu z Moraw (Kurnatowska, Kara 2005; Urbańczyk 2012).

drewna układanych poprzecznie do przebiegu wału i opartych o biegnące wzdłużnie legary, stabilizowane stosami kamieni. Pełniły one funkcje ściśle obronne, ale także były wykorzystywane jako wały przeciwpowodziowe (Kaniecki 2004, s. 69–70, 75).

Zasadnicze zmiany formy i zabudowy grodu nastąpiły około połowy X wieku, kiedy to w północnej części wyspy założono dwuczłonową warownię. Poprzedni gródek został powiększony do obszaru o wymiarach około 80×100 m i przeznaczony dla książęcego dworu (Kara 1998). Od wschodu dobudowano do niego drugi człon, zamknięty wałem podkowiastym, którego wymiary szacuje się na 130×100 m (Hensel, Żak 1964; Kara 1998). Nowe wały wzniesiono także w konstrukcji drewniano-kamienno-ziemnej, z licem wzmocnionym hakami i zewnętrzną szeroką odsadzką. W tym też czasie założono osadę obronną na wyniesieniu w południowej części wyspy, która stanowiła trzeci człon grodu ograniczony wałami przebiegającymi wzdłuż dzisiejszej ulicy Wieżowej i Zagórze (Kara 1998).

Poważnym zmianom uległa zabudowa wnętrza dwuczłonowej warowni w północnej części wyspy. W partii książęcej zbudowano kamienną siedzibę władcy (ryc. 1) (Kóčka-Krenz 2012). Stanowił ją prostokątny budynek założony na osi północ–południe. Jego ściany obwodowe o szerokości dochodzącej do 1,30 m zostały wzniesione z kamieni łamanych w płytki, spajanych grubą warstwą zapraw z czystego gipsu. Nieregularny wątek murów został pokryty gipsowym tynkiem, zarówno od wewnętrznej, jak i zewnętrznej strony. Posadzki w pomieszczeniach *palatium* były także wykonane z wylewki gipsowej położonej na warstwie okruszków skalnych. Do jego wnętrza wchodziło przez sień przy południowo-wschodnim narożniku, wysuniętą o 2,20 m przed bryłę. Mieściła się w niej także klatka schodowa prowadząca na piętro, na co wskazuje zachowany *in situ* pierwszy

Ryc. 1. Poznań – Ostrów Tumski. Rzut fundamentów rezydencji książęcej (rys. O. Antowska-Gorączniak)

Fig. 1. Poznań – Ostrów Tumski (Cathedral Island). Plan of the foundation of the ducal residence (drawing by O. Antowska-Gorączniak)

jej stopień wpuszczony w szersze w tym miejscu mury. Fragmenty fundamentów ścian działowych przy zachodniej i północnej ścianie wskazują, że na parterze budynku wyodrębniono co najmniej cztery pomieszczenia. Ich układ – kierując się od południa ku północy – był następujący: sień sąsiadowała z pokojem (51 m²), który poprzedzał środkową, dużą salę (102 m²) o funkcjach reprezentacyjnych. Do sali tej prowadziło osobne wejście, umieszczone we wschodniej ścianie *palatium*. Z jej wnętrza, przez przejścia w północnej ścianie działowej były dostępne dwa pozostałe pomieszczenia. Jednym był wąski korytarz o szerokości zaledwie 0,90 m, zaś długości 5 m (4,5 m²); być może skarbczyk. Przylegająca do niego od wschodu ostatnia sala zajmowała przestrzeń 34 m² i była zapewne kancelarią, o czym świadczą charakterystyczne znaleziska – dwa tłoki pieczętno (ołowiany i brązowy) oraz ołowiana bulla księcia Bolesława⁶. Do unikatowych należy fragment glinianego opakowania z odciskiem przedstawiającym warującego psa, datowany na XI–XII wiek, którego przeznaczeniem było zabezpieczenie tłoka pieczętnego nieokreślonego władcy. Materiały archeologiczne oraz analiza dendrochronologiczna belki progowej w części wejściowej *palatium* (data ścięcia drzewa: po 941 roku) wskazują, że wzniesienie kamiennej rezydencji na poznańskim grodzie przypadło na czas wkrótce po połowie X wieku (Kóčka-Krenz 2012).

Istotną część rezydencji książęcej *in castro Ostrow* stanowiła kaplica pałacowa pw. Najświętszej Marii Panny, o której informuje XIII-wieczna „Kronika polska”, podając, że była to fundacja księżnej Dobrawy (*Chronica Polonorum*, s. 622; Nowacki 1959, przypis 22). Relikty kaplicy zostały odkryte i rozpoznane niemal w całości (Kóčka-Krenz 2010). Była to niewielka budowla salowa, zamknięta od wschodu absydą. Wnętrze oświetlały okna; zarys jednego z nich zachował się w przewróconej południowej ścianie kaplicy. Na osi absydy dostawiony był do ściany stół ofiarny, którego *stipes* prawdopodobnie ozdobiono okładziną. Analizy specjalistyczne pozwoliły na stwierdzenie, że ściany kaplicy były tynkowane i malowane⁷, zaś w absydzie został umieszczony obraz mozaikowy⁸. Na wyposażenie świątyni składały się także przedmioty liturgiczne (Kóčka-Krenz 2008; por. też Skubiszewski 2001, s. 150–151), między innymi relikwiarz skrzynkowy⁹. Poznańska kaplica pałacowa posiada we wnętrzu zarys krzyża łacińskiego, co nadaje jej symboliczny wymiar. Kształtem nawiązywała do kościołów kręgu karolińsko-ottońskiego, choć różniła się rzutem i sposobem połączenia z domem

⁶ Najprawdopodobniej jest to odcisk pieczęci Bolesława Krzywoustego (Dębska, Dębski, Sikora 2008).

⁷ Analizy wykonała Anna Michnikowska z Muzeum Narodowego w Poznaniu i Jerzy Langer z Wydziału Chemii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

⁸ Mozaika została wykonana przed początkiem XI wieku, na co wskazuje poziom zalegania szklanych tessarów z już zniszczonej dekoracji naściennej. Prawdopodobnie było to dzieło specjalistów sprowadzonych z Rusi przez Bolesława Chrobrego (Kóčka-Krenz 2005a).

⁹ Kilkanaście fragmentów kościanych okładzin zdobiących drewniany korpus takiego relikwiarza odkryto we wnętrzu kaplicy (Kóčka-Krenz 2003b).

książęcym od pozostałych kaplic znanych z wczesnośredniowiecznych zespołów pałacowo-sakralnych z terenu Polski. Oprócz funkcji liturgicznych kaplica miała prawdopodobnie także przeznaczenie sepulkralne¹⁰.

W książęcej części grodu mieściły się inne jeszcze budynki, niezbędne dla właściwego funkcjonowania dworu. Jednym z nich była pracownia złotnicza przylegająca bezpośrednio do zachodniej ściany *palatium*. W jej wnętrzu zachowały się ślady spalonego stołu do pracy oraz fragmenty tygli odlewniczych z kroplami złota, złote nity, liczne drobiny i pasemka tego metalu, paciorki z masy szklanej i karneolu oraz trzy niewielkie oczka z granatu (Kóčka-Krenz 2006). Znaleźiska te wskazują, że pracujący w niej złotnik operował technikami wymagającymi wysokich umiejętności – filigranem, granulacją i kameryzacją (Kóčka-Krenz 1993, s. 121–124). Oznacza to zarazem, że władcy piastowscy zatrudniali na swym poznańskim dworze wyspecjalizowanych wytwórców, między innymi czeskiego pochodzenia (Kóčka-Krenz, Sachanbiński, Skoczylas, Girulski 2014). Pracownia, w której wytwarzano ozdoby ze złota dla książęcej rodziny, być może też sprzęty liturgiczne, działała od 2. połowy X do 1. połowy XI wieku¹¹.

Po połowie X wieku zmieniono zabudowę drugiego członu północnej części grodu. Usunięto drewniane budynki mieszczące się przy wschodnim odcinku jej obwarowań, a uzyskany teren przeznaczono na potrzeby Kościoła. Za pierwszy obiekt sakralny uważa się budynek stacji misyjnej biskupa Jordana, powołanego dla ziem polskich w 968 roku (Thietmar II, 22). Zdaniem Zofii Kurnatowskiej był to kwadratowy budynek zawierający basen chrzcielny, do którego być może przylegała od wschodu niewielka świątynia (Kurnatowska 2002, s. 101; Kurnatowska, Kara 2004). Rekonstrukcja ta jest obecnie poddawana w wątpliwość, choć ponowna analiza wyników badań archeologicznych prowadzonych we wnętrzu katedry potwierdziła ślady działalności budowlanej poprzedzającej wzniesienie kościoła katedralnego (Bukowska 2013, s. 136, 137).

Kościół katedralny został zbudowany w ostatniej ćwierci X wieku (Kurnatowska 2002, s. 109), zapewne już z inicjatywy biskupa Ungera (984–1012). Jego bryłę rekonstruuje się jako trójnawową bazylikę z kwadratowym, zakończonym apsydą prezbiterium flankowanym dwoma aneksami, oddzielonym lektorium od części nawowej (Józefowiczówna 1963, s. 47; Bukowska 2013). Zamykał ją wieżowy masyw zachodni, objęty dwiema wieżyczkami z klatkami schodowymi, w którym mieściła się wysunięta nieco ku wschodowi empora, wsparta na okrągłym filarze. W centrum katedry znajdowały się dwa prostokątne grobowce, wyniesione pierwotnie ponad posadzkę. Starszy z nich, zamknięty pozornym sklepieniem, zbudowany z martwicy wapiennej i płytek kamiennych, był zapewne zdobiony okładziną z ciemnozielonego kamienia gabra. Młodszy grobowiec, z drewnianą

¹⁰ Niewykluczone, że spoczęła w niej fundatorka – księżna Dobrawa (zm. w 977 roku) lub też biskup Jordan (zm. około 984 roku), gdyż w chwili ich śmierci jeszcze nie zbudowano kościołów katedralnych w Poznaniu i Gnieźnie (Janiak 2004; Kurnatowska, Kara 2004, s. 47–70).

¹¹ Datowanie oparte na analizie stratygrafii i materiałów ceramicznych (Kóčka-Krenz 2006).

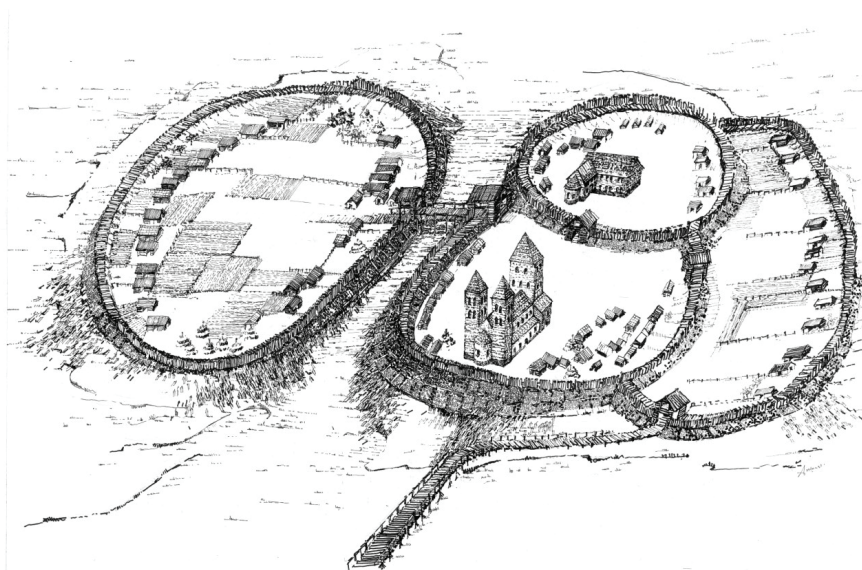
podłoga, został wzniesiony z kamiennych płytek pokrytych wapiennymi tynkami. Pomędzy nimi umieszczono ołtarz św. Krzyża (Kurnatowska 2001, s. 504). Grobowce otaczało murowane ogrodzenie z otworem drzwiowym. Konstrukcję tę uważa się za mauzoleum, miejsce spoczynku pierwszych władców piastowskich – Mieszka I i Bolesława Chrobrego (Kurnatowska 2000, s. 19–23; 2001; 2002, s. 109–110; Kóčka-Krenz 2005b). Program budowlany pierwszej katedry poznańskiej i zawarte w niej treści symboliczne wskazują na związki z architekturą zachodniej Europy, zwłaszcza terenów północnowłoskich i niemieckich (Józefowiczówna 1963, s. 97–98; Janiak 2003). Pozostała zabudowa tego miejsca, podobnie jak części południowej grodu, była drewniana. Wzdłuż południowej ściany katedry przebiegała droga z drewnianą nawierzchnią, stanowiąca odcinek traktu komunikacyjnego, prowadzącego z zachodu ku centrum piastowskiej domeny (Górecki 1998).

Pod koniec X wieku zasięg grodu poznańskiego został jeszcze raz powiększony ku północy przez dodanie nowego członu¹². W efekcie inicjatyw budowlanych Mieszka I warownia przybrała formę czteroczłonową (wraz z Zagórzem; ryc. 2). *Palatium* książęce było użytkowane w takiej postaci do najazdu księcia Brzetysława w 1039 roku, którego łupem padła także książęca rezydencja. W oparciu o przekazy źródłowe w literaturze przedmiotu utrwalił się pogląd, że wyprawa Brzetysława w sposób szczególny zniszczyła Wielkopolskę, w znacznie mniejszym stopniu pustosząc południową część państwa Piastów, co spowodowało, że Kazimierz Odnowiciel odzyskiwał utracone terytoria z Krakowa. Temu władcy „Kronika polska” przypisuje odbudowę poznańskiego grodu w latach 40. XI wieku; według tradycji historycznej pochowano go w tutejszej katedrze¹³.

Za panowania Bolesława III Krzywoustego Poznań był siedzibą kasztelana, a po jego śmierci przypadł wraz z zachodnią częścią Wielkopolski Mieszkowi III Staremu, przechodząc w zmienne władanie władców piastowskich (Kaczmarczyk 1988, s. 97, 99–100). Po najeździe czeskim pobyty książąt dzielnicowych w Poznaniu były sporadyczne, rezydencji na Ostrowie Tumskim nie wykorzystywano w takim zakresie, jak miało to miejsce wcześniej i zapewne ograniczono się do niezbędnych prac remontowych w jej obrębie. Natomiast kaplica była użytkowana, na co wskazuje dwufazowość jej ołtarza, którego podstawa została przebudowana. Nowe posadowienie ołtarza skłania do przypuszczenia, że trzeba było tę świątynię doraźnie wyremontować, być może ze względu na czasową niedostępność kościoła katedralnego. W jej absydzie zgubiono dwie monety – jedną władcy węgierskiego Andrzeja I (1047–1060), drugą zaś Wratysława II – od 1061 roku księcia, zaś w latach 1085–1092 króla czeskiego. Biorąc te znaleziska pod uwagę remont świątyni należałoby przypisać rządowi Bolesława Śmiałego, którego

¹² Analizy dendrochronologiczne drewna użytego do budowy potężnych wałów o szerokości osiągającej 25 m wskazują, że akcja ta przypadła na lata 70.–80. X wieku (Wawrzyniak 2005).

¹³ Miejsce pochówku Kazimierza Odnowiciela podaje dopiero Jan Długosz (Kürbis 1988, s. 113; Jasiński 2004, s. 131).

Ryc. 2. Gród poznański w końcu X wieku (rys. J. Antowski)

Fig. 2. Poznań stronghold at the end of the 10th century (drawing by J. Antowski)

długie panowanie sprzyjało akcjom budowlanym w zrujnowanej najazdem księcia Brzetysława Wielkopolsce.

Funkcjonowanie poznańskiego grodu pociągało za sobą rozwój okolicznych osad lokowanych po obydwu stronach Warty, choć zasiedlenie terenów nadwarciańskich przebiegało z różną intensywnością (Kaczmarek 2008). W X–XI wieku osadnictwo koncentrowało się po prawej stronie rzeki, w bezpośrednim sąsiedztwie grodu (Kaczmarek 2005, ryc. 4). Łączność z ośrodkiem władczym rozbudowywanego ku wschodowi skupiska osadniczego umacniała budowa stałych przepraw mostowych, stanowiących element traktu, który biegł przez Ostrówek i Śródkę, po czym rozdzielał się, prowadząc w stronę Gdańska, Gniezna i Łęczycy (Kaczmarczyk 1988, s. 92; Rogalanka 1988a, s. 156; Pawlak, Pawlak 2015, s. 38–39). Pierwszy most, którego budowa – w świetle analiz dendrochronologicznych – przypadła na lata 70. i 80. X wieku, został przerzucony przez odnogę Warty płynącą wzdłuż wschodniego brzegu Ostrowa Tumskiego (Pawlak 2008). Drugi most, o istnieniu którego informuje zapis w „Roczniku kapituły gnieźnieńskiej” (Wiesiołowski 1995, s. 107), przecinał Cybinę, wówczas oddzielającą Ostrówek od Śródki¹⁴. Zabudowa mieszkalna tej niewielkiej wyspy, rekonstruowana w oparciu o wyniki najnowszych badań archeologicznych,

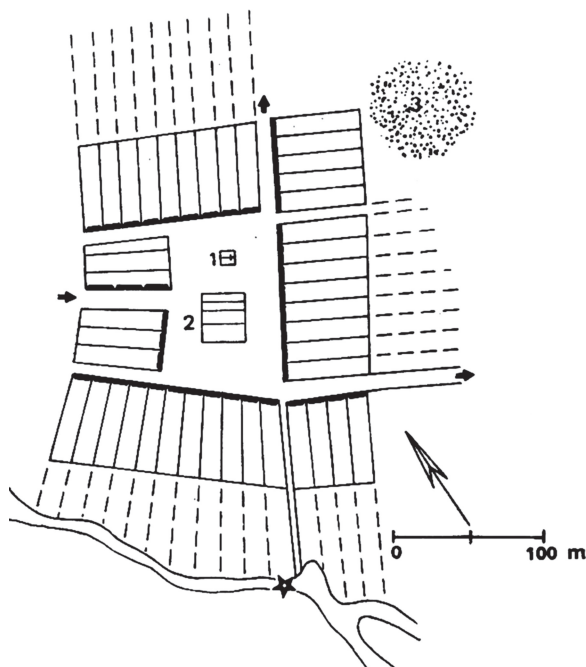
¹⁴ Krawędź zabagnionej doliny ciek, interpretowanego przez Ewę i Pawła Pawlaków (2015, s. 16) jako stok Cybiny, która stopniowo przesuwiała się ku zachodowi, została uchwycona podczas badań archeologicznych prowadzonych przez Pracownię Archeologiczno-Konserwatorską Henryka Klundera.

ulokowana była wzdłuż przebiegającego przez jej środek traktu, zaś obiekty o przeznaczeniu gospodarczym znajdowały się na krawędzi doliny rzecznej (Pawlak, Pawlak 2015, s. 45–48). Datowanie pozyskanych źródeł archeologicznych pozwala sądzić, że osada ta funkcjonowała od 2. ćwierci lub połowy X wieku do lokacji miasta (Pawlak, Pawlak 2015, s. 47). Rozleglejsza od osady na Ostrówku, lecz funkcjonująca w tym samym czasie i charakteryzująca się podobnym układem zabudowy mieszkalnej – po obu stronach szlaku komunikacyjnego, była sąsiednia osada na Śródce (Pawlak, Pawlak 2007, s. 63; 2015, s. 23–45). Składały się na nią budynki zagłębione w podłoże, częściowo podpiwniczone, którym towarzyszyły pomieszczenia o charakterze gospodarczym, w tym piec (być może do wypału wapnia) i jamy diegiarskie. Wysoka jakość wyrobów ceramicznych oraz liczny zbiór wytworów, zarówno codziennego użytku, jak i przedmiotów luksusowych wskazuje na charakter tej osady jako istotnego miejsca wymiany handlowej, dysponującego stosunkowo wcześniej własnym kościołem parafialnym pw. św. Małgorzaty, ufundowanym przed 1231 rokiem, funkcjonującego także w późnym średniowieczu (Rogalanka 1988a, s. 148 i nn.). Nieco bardziej oddalona od grodu była osada położona również nad Cybiną (teren zwany później Komandorią), o trudnej do określenia funkcji z uwagi na jej całkowite zniszczenie¹⁵. Tym niemniej na jej terenie został zbudowany szpital i kościół pw. św. Michała, oddany przez Mieszka Starego w 1187 roku joannitom (Rogalanka 1988a, s. 162). O znaczeniu tego skupiska osadniczego dla procesów miastotwórczych świadczy lokacja w tym czasie zakonu dominikanów „po lewej stronie drogi prowadzącej ze Śródki do Główny, w okolicy kościoła św. Małgorzaty” (Spież 2004, s. 10)¹⁶. Sprowadzenie tego zakonu oraz określanie Śródki w dokumentach z XIII wieku mianem *antiqua civitas*, a jej mieszkańców – *cives*, stanowi mocną przesłankę do wniosku, że osada ta za panowania Władysława Odonica była organizmem miejskim (Jurek 2005, s. 175; Pelczar 2013, s. 415, 416). Zdaniem Anny Rogalanki w połowie XIII wieku zamieszkiwało ją 40–50 rodzin na działkach o szerokości 10m, rozmierzonych wokół placu, na którym mieściły się jatki rzeźnicze, ławy piekarskie, szewskie i sukiennicze (ryc. 3), a na zapleczu działało kilka młynów (Rogalanka 1988a, s. 155, 161).

Rozwój prawobrzeżnego skupiska osadniczego postępujący od X do połowy XIII wieku miał ścisły związek z aktywnością miejsca sprawowania władzy książęcej na tumskiej wyspie. Na użytkowanie rezydencji w XII wieku wskazują pośrednio znaleziska ołowianej bulli przypisywanej Bolesławowi III, tłoka pieczętnego i glinianego opakowania tłoka, świadczące o funkcjonowaniu w tym czasie książęcej kancelarii (Kóčka-Krenz, Sikorski 2007). Zamek na Ostrowie Tumskim

¹⁵ Miejsce to znajduje się na wschodnim końcu jeziora Malta, z którego dziś wypływa Cybina; zostało zniszczone budową jeziora, rozpoczętą podczas II wojny światowej (Kaczmarek 2008, s. 96 i nn., ryc. 158).

¹⁶ Z aktywnością dominikanów łączone jest także użytkowanie dwóch ludwisarni, datowanych na około połowę XIII wieku (Pawlak, Krzepakowski 2003; Pawlak, Pawlak 2015, s. 90–92).

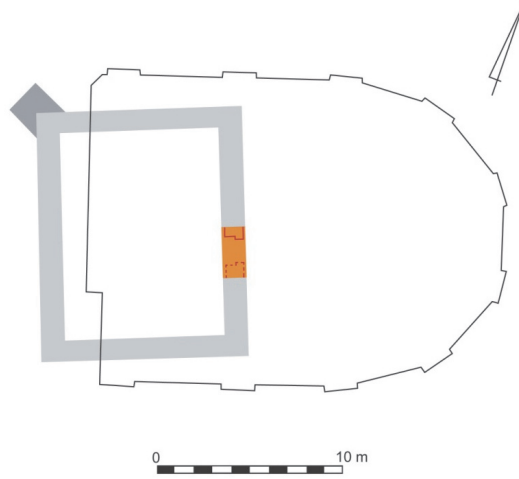
Ryc. 3. Pierwotne rozplanowanie Śródki (wg Rogalanka 1988a)

Fig. 3. The original layout of Śródka (after Rogalanka 1988a)

w Poznaniu służył książętom wielkopolskim także w XIII wieku, podlegając niezbędnym remontom. Zapewne zredukowano jednak świecką budowlę do sali głównej pierwotnego założenia, utrzymując jej reprezentacyjny wygląd w typie domu wieżowego (ryc. 4). Przejawem takich poczynań była przebudowa wejścia do *palatium* we wschodniej ścianie auli, którego pierwotnie ukośnie ścięte ościeża obudowano ceglami, formując z nich uskokowy portal (ryc. 5). Przebudowa ta przypadła na rządy Władysława Odonica lub raczej Przemysła I, gdyż z zapisków w „Roczniku kapituły poznańskiej” i „Kronice wielkopolskiej” wiadomo, że w 1249 roku książę Przemysł odnowił gród wokół kościoła katedralnego¹⁷. Ponadto w tym czasie za sprawą dominikanów, osadzonych przez Władysława Odonica na Śródce w 1231 roku, zaczęto w architekturze Poznania posługiwać się ceglami (Antowska-Gorączniak 2014, s. 100) i to zapewne ich działalności budowlanej trzeba przypisać użycie cegieł do remontu książęcego dworca¹⁸.

¹⁷ [...] *dux Przemisl Polonie reedificavit castrum et civitatem circa ecclesiam majorem* (Kürbis 1988, s. 123).

¹⁸ Pośrednio świadczą o tym wymiary cegieł zastosowanych w architekturze Poznania z połowy XIII wieku ($24-26 \times 11-12 \times 8-9$ cm), tych użytych do obudowy wejścia do *palatium* ($25 \times 11,6 \times 9,4$ cm; Antowska-Gorączniak 2014, s. 100) oraz cegieł z pracowni ludwisarskiej, odkrytej na poznańskiej Śródce ($25,5 \times 12 \times 8$ cm; Pawlak, Krzpekowski 2003, s. 155). Kres użytkowania świeckiej części książęcej rezydencji przyniosło wybudowanie zamku w mieście lokacyjnym, natomiast kaplica dworska około 1250 roku została przekazana pod jurysdykcję poznańskich biskupów (Kürbis 1988, s. 124).

Ryc. 4. Poznań – Ostrów Tumski. Zarys siedziby książąt dzielnicowych (rys. O. Antowska-Gorączniak).

Fig. 4. Poznań – Ostrów Tumski (Cathedral Island). Outline of the residence of the district dukes (drawing by O. Antowska-Gorączniak)

Ryc. 5. Poznań – Ostrów Tumski. Ceglany portal palatium w XIII wieku (fot. Andrzej Sikorski).

Fig. 5. Poznań – Ostrów Tumski (Cathedral Island). Brick portal of the palatium from the 13th century (photo A. Sikorski)

Przyczyn decyzji książąt wielkopolskich o zmianie kierunku dalszego rozwoju miasta i jego nowej lokacji na lewym brzegu Warty trzeba upatrywać zarówno w ukształtowaniu terenu¹⁹, przeznaczeniu części Śródki pod cmentarz dla mieszkańców grodu i okolicznych osad²⁰, usytuowaniu kościoła na środku placu targowego, problemów z pozyskaniem gruntów należących do biskupa i kapituły (Jurek 2005, s. 176), a także przekazaniem osady na Komandorii w ręce joannitów (Rogalanka 1988a, s. 162). Lepsze możliwości rozwoju przestrzennego miasta zapewniał lewy brzeg Warty, na którym osady były rozlokowane co prawda dalej od książęcego grodu, na terenach położonych na zachód od krawędzi rzecznej doliny, ale nie tworzyły tak ścisłego skupiska. Najbliżej rzeki znajdowała się osada (być może targowa; Kaczmarczyk 1953, s. 156; Rogalanka 1988a, s. 165; Jasiński 2005, s. 164–166; Jurek 2005, s. 176) z kościołem św. Gotarda, będąca własnością biskupią, założona zapewne w XII wieku przy szlaku drożnym, prowadzącym na Ostrów Tumski przez brody na Warcie. Na położonym na północny zachód od niej wzgórzu i u jego podnóża leżała książęca osada św. Wojciech, zaś najbardziej oddalona była od rzeki osada kapitulna św. Marcin, ulokowana pierwotnie zapewne na stoku Góry Przemysła (na zachód od osady św. Gotarda; Kaczmarek 2005, s. 47, 48, ryc. 6). Około połowy XIII wieku zaznaczyła się intensyfikacja lewobrzeżnego osadnictwa (Kaczmarek 2005, ryc. 5, 7), choć dla lokacji Poznania zasadnicze znaczenie miało istnienie tych trzech osad, które zostały włączone w obręb miasta (Rogalanka 1988a, s. 163 i nn.).

Zorganizowanie miasta było procesem długotrwałym. Za jego pierwszy sygnał należy uznać przeniesienie dominikanów ze Śródki na teren osady św. Gotarda w 1244 roku na podstawie decyzji Przemysła I (Jurek 2005, s. 176), który uzyskał wówczas grunt (*locus*) dla zakonu w zamian za kościół pw. św. Wojciecha, natomiast dokument lokacyjny został wystawiony w 1253 roku. Spory między Przemysłem a jego bratem Bolesławem Pobożnym spowodowały, że działania zmierzające do lokacji miasta mógł Przemysł podjąć w 1249 roku, po oddaniu bratu Gniezna, a zwłaszcza po 1250 roku, po jego uwięzieniu, trwającym do wiosny 1253 roku. Wytyczenie zasięgu Poznania wymagało odstąpienia przez kapitułę osady św. Marcina w zamian za książęcą Śródkę, użytkowanie wschodniej połowy koryta Warty wraz z prawem połowu ryb i korzyści płynących z przepraw przez rzekę, co – zdaniem Tomasza Jurka – nastąpiło w 1252 roku (Jurek 2005, s. 173–179). Dopiero te regulacje prawne umożliwiły przystąpienie do wytyczenia granic lokowanego miasta, do którego w kolejnym roku Przemysł przesiedlił mieszczan Śródki, obsadzając je ponadto osadnikami z Halle (Jasiński 2005, s. 170) i Gubina, miejsca pochodzenia zasadzcy – Tomasza, na którym spoczęło

¹⁹ Śródka była od wschodu ograniczona przez wypiętrzenie terenu, tzw. Górę Kawalerską, osiagającą 20m wysokości, która została całkowicie rozwieziona w latach 30. XX wieku (Pawlak, Pawlak 2015, s. 44).

²⁰ Cmentarz został założony w końcu X lub w początkach XI wieku i był użytkowany jeszcze w XIII wieku (Pawlak, Pawlak 2015, s. 49–92).

zadanie rozplanowania Poznania. Zdaniem Małgorzaty Chorowskiej rozplanowanie to, z centralnie umieszczonym kwadratowym rynkiem o boku około 140m, z którego wyprowadzono 12 ulic, cechuje się regularnością z nieznacznym tylko zniekształceniem od północno-wschodniej strony, spowodowanym włączeniem w obręb miasta osady św. Gotarda (ryc. 6). Badaczka ta wskazała na wyjątkowość rozplanowania Poznania, polegającego na kombinacji dwóch średniowiecznych schematów urbanistycznych: krzyżowego i szachownicowo-blokowego, co „podkreśla obecność 4 arterii wyprowadzonych ze środka pierzei przyrynkowych, wzbogacająca dość typowy układ 8 ulic wychodzących z narożników tego placu” (Chorowska 2005, s. 207, ryc. 8). Szczegółowe studia nad wytyczeniem lewo-brzeżnego miasta przeprowadziła A. Rogalanka, nadal zachowują one aktualność (Rogalanka 1988b, s. 193–208; por. też Chorowska 2005). Zmiany w zabudowie działek przyrynkowych pozwalają prześledzić wyniki badań archeologicznych, prowadzonych przy okazji renowacji kamienic (Wawrzyniak 2003). Biorąc je pod uwagę można sądzić, że zabudowę z 2. połowy XIII wieku tworzyły budynki w konstrukcji wieńcowej, cofnięte nieco w głąb działki względem jej frontowej

Ryc. 6. Rozplanowanie lokacyjnego Poznania (wg Rogalanka 1988b)
 Fig. 6. Poznań. Layout of the chartered city (after Rogalanka 1988b)

granicy. Na przełomie XIII i XIV wieku zaczęto wznosić domostwa w konstrukcji szkieletowej; na ten okres datowany jest zapewne pierwszy murowany budynek, być może w formie domu wieżowego (Chorowska 2005, s. 217 – tam dalsza literatura). Jednak zastąpienie zabudowy drewnianej przez murowaną, a także proces dzielenia parcel rozpoczął się pod koniec XIV wieku, zaś jego przyspieszenie miało miejsce w 1. połowie XV wieku (Chorowska 2005, s. 218).

Wyniki analiz historycznych i badań archeologicznych prowadzą do wniosku, że w kształtowaniu się ośrodka miejskiego w Poznaniu można wyróżnić trzy zasadnicze etapy, których materialnym przejawem były zmiany głównych stref zasiedlenia. Początkowy etap wiązał się z funkcjonowaniem grodu na Ostrowie Tumskim, położonego na skrzyżowaniu dróg wodnych i lądowych, aktywizującego okoliczne osadnictwo co najmniej od początku X wieku. Drugi należy odnieść do pierwszej próby lokacji miasta około 1230 roku, opartej o osady położone na prawym brzegu Warty (Ostrówek, Śródka i Komandoria). Dopiero wyznaczające etap trzeci przeniesienie siedziby dominikanów w 1244 roku na lewy brzeg rzeki i regulacje własnościowe względem funkcjonujących tu osad św. Gotard, św. Marcin i św. Wojciech przyniosło trwałe rezultaty miastotwórcze. Dane archeologiczne wskazują, że rozwój nowo założonego miasta przebiegał początkowo z oporami (zapewne spowodowanymi po części nagłą śmiercią Przemysła I). Dopiero w latach 80. XIII wieku, za panowania Przemysła II, nabrał tempa, o czym świadczą informacje źródłowe, a także budowa monumentalnego zamku książęcego (Jurek 2005, s. 189–190; Wiesiołowski 2014, s. 24; Zarzycki 2014, s. 70–74).

Bibliografia

Źródła pisane

- Anonim – *Anonim tzw. Gall, Kronika polska*, przekł. R. Grodecki, oprac. M. Plezia, Wrocław 1965.
- Thietmari Chronicon* – *Thietmari Merseburgensis Episcopi Chronicon*, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 1, wyd. A. Bielowski, Lwów 1864, s. 231–398 (reprint: Warszawa 1960).
- Kronika polska* – *Kronika polska (Chronica Polonorum)*, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 3, wyd. L. Ćwikliński, Lwów 1878, s. 578–656.
- Thietmar – *Kronika Thietmara*, tłumacz. i red. M. Z. Jedlicki, Poznań 1953.

Literatura

Wykaz skrótów

- Civitas Posnaniensis* – *Civitas Posnaniensis. Studia z dziejów średniowiecznego Poznania*, red. Z. Kurnatowska, T. Jurek, Poznań
- Dzieje* – *Dzieje Poznania do roku 1793*, t. 1, cz. 1, red. J. Topolski, Warszawa–Poznań
- KMP – *Kronika Miasta Poznania*, Poznań
- Antowska-Gorączniak O.
2014 *Wczesnogotycka katedra w Poznaniu*, *Archaeologia Historica Polona*, t. 22, s. 89–111.
- Bukowska A.
2013 *Najstarsza katedra w Poznaniu. Problem formy i jej genezy w kontekście architektury około roku 1000*, Kraków.
- Chorowska M.
2005 *Rozplanowanie średniowiecznego Poznania na tle miast śląskich*, [w:] *Civitas Posnaniensis*, s. 207–224.
- Dębska I., Dębski A., Sikora M.
2008 *Wczesnośredniowieczna pieczęć ołowiana odkryta na poznańskim Ostrowie Tumskim*, [w:] *Poznań we wczesnym średniowieczu*, t. 6, red. H. Kóčka-Krenz, Poznań, s. 99–110.
- Górecki J.
1998 *Ostrów Lednicki – rezydencja na wczesnopiastowskim szlaku od Poznania ku Gnieznu*, [w:] *Ziemie słowiańskie we wczesnym średniowieczu. Profanum i sacrum*, red. H. Kóčka-Krenz, W. Łosiński, Poznań, s. 236–245.
- Hensel W.
1938 *Zagadnienie początków Poznania i kwestia jego stołecznego charakteru w świetle wyników prac wykopaliskowych na Ostrowie Tumskim*, KMP, R. 16, nr 4, s. 484–507.
1958 *Poznań w zaraniu dziejów*, Wrocław.
- Hensel W., Hilczer-Kurnatowska Z.
1980 *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wczesnohistorycznej*, t. 5, Wrocław.
- Hensel W., Żak J.
1964 *Poznań im frühen Mittelalter*, *Archaeologia Polona*, t. 7, s. 258–276.
- Janiak T.
2003 *Czy Bolesław Chrobry był czczony jako święty? Z badań nad przestrzenią liturgiczną przedromańskiej katedry w Poznaniu (do połowy XI w.)*, *Slavia Antiqua*, t. 44, s. 67–95.
2004 *Problematyka wczesnych faz kościoła katedralnego w Gnieźnie*, [w:] *Początki architektury monumentalnej w Polsce*, red. T. Janiak i D. Stryniak, Gniezno, s. 85–130.

- Jasiński K.
2004 *Rodowód pierwszych Piastów*, Poznań.
- Jasiński T.
2005 *Uwarunkowania lokacji Poznania*, [w:] *Civitas Posnaniensis*, s. 163–172.
- Józefowiczówna K.
1963 *Z badań nad architekturą przedromańską i romańską w Poznaniu*, Wrocław.
- Jurek T.
2005 *Przebieg lokacji Poznania*, [w:] *Civitas Posnaniensis*, s. 173–191.
- Kaczmarczyk Z.
1953 *Przywilej lokacyjny dla Poznania z r. 1253*, Przegląd Zachodni, nr 6–8, s. 142–166.
1988 *Miasto przedlokacyjne: struktura, gospodarka, społeczeństwo, polityka*, [w:] *Dzieje*, s. 90–100.
- Kaczmarek J.
2005 *Między grodem a miastem. Przemiany osadnicze na terenie aglomeracji poznańskiej w X–XIII wieku*, [w:] *Civitas Posnaniensis*, s. 43–58.
2008 *Archeologia miasta Poznania*, t. 1: *Stan badań i materiały*, cz. 1/2, Poznań.
- Kaniecki A.
2004 *Poznań. Dzieje miasta wodą pisane*, Poznań.
- Kara M.
1998 *Początki i rozwój wczesnośredniowiecznego ośrodka grodowego na Ostrowie Tumskim w Poznaniu*, [w:] *Civitates principales. Wybrane ośrodki władzy w Polsce wczesnośredniowiecznej*, red. T. Janiak i D. Stryniak, Gniezno, s. 26–29.
2006 *Tron książęcy ad Sanctam Mariam w Poznaniu w świetle ponownych dociekań analitycznych*, *Slavia Antiqua*, t. 47, s. 99–60.
2009 *Najstarsze państwo Piastów – rezultat przełomu czy kontynuacji? Studium archeologiczne*, Poznań.
- Kóčka-Krenz H.
1993 *Biżuteria północnozachodniosłowiańska we wczesnym średniowieczu*, Poznań.
2003a *Dzieje Ostrowa Tumskiego w Poznaniu przed lokacją miasta*, KMP, nr 1/2003, s. 7–26.
2003b *Relikwiarze z Ostrowa Tumskiego w Poznaniu*, [w:] *Res et fontes. Księga jubileuszowa dr. Eugeniusza Wilgockiego w 70. rocznicę urodzin*, red. T. Galiński, E. Wilgocki, Szczecin, s. 211–221.
2004 *Ostrów Tumski we wczesnym średniowieczu*, [w:] *Ostrów Tumski – kolebka Poznania*, red. L. Wilczyński, Poznań, s. 21–38.
2005a *Kostki mozaikowe z Ostrowa Tumskiego w Poznaniu*, *Archaeologia Historica Polona*, t.15/2, s. 187–200.
2005b *Königsgräber in Dom zu Posen*, [w:] *Das frühmittelalterliche Königstum*, red. F.-R. Erkens, Berlin–New York, s. 359–375.
2006 *Pracownia złotnicza na poznańskim grodzie*, [w:] *Świat Słowian wczesnego średniowiecza*, red. M. Dworaczyk i in., Szczecin–Wrocław, s. 257–272.

- 2008 *Die Gemmen von der Dominsel in Posen als Zeugnisse der Kulturkontakte des Staates der Piasten im Frühmittelalter*, [w:] „Die Dinge beobachten...”. *Archäologische und historische Forschungen zur frühen Geschichte Nord- und Mitteleuropas. Festschrift für Günter Mangelsdorf zum 60. Geburtstag*, red. F. Biermann, U. Müller, Th. Terberger, Rahden/Westf., s. 189–197.
- 2010 *Pre-Romanesque Palatial Chapel in Poznań*, *Questiones Medii Aevi Novae*, t. 15, s. 221–239.
- 2012 *Na wyspie Ostrów, przy której dzisiaj jest Poznań...*, Poznań.
- Kóčka-Krenz H., Sachanbiński M., Skoczylas J., Girulski R.
- 2014 *Gemstones from the ducal part of the fortified settlement of Poznań (10th/11th century) in the light of gemological studies and micro-Raman spectroscopy*, *Slavia Antiqua*, t. 55, s. 145–169.
- Kóčka-Krenz H., Sikorski A.
- 2007 *Seal container(?) from Ostrów Tumski*, *Archaeologia Polona*, t. 45, s. 105–112.
- Kurnatowska Z.
- 1993 *Poznań w czasach Mieszka I*, [w:] *Polska Mieszka I. W tysiąclecie śmierci twórcy państwa i Kościoła polskiego 25 V 1992–25 V 1992*, red. J. M. Pi-skorski, Poznań, s. 73–90.
- 2000 *Wczesnopiastowskie grody centralne. Podobieństwa i różnice*, [w:] *Gniezno i Poznań w państwie pierwszych Piastów*, red. A. Wójtowicz, Poznań, s. 9–31.
- 2001 *Jeszcze raz o grobowcach poznańskich*, [w:] *Scriptura custos memoriae*, red. D. Zydorek, Poznań, s. 503–510.
- 2002 *Początki Polski*, Poznań.
- Kurnatowska Z., Kara M.
- 2004 *Początki architektury sakralnej na grodzie poznańskim w świetle nowych ustaleń*, [w:] *Początki architektury monumentalnej w Polsce*, red. T. Janiak, D. Stryniak, Gniezno, s. 47–70.
- 2005 *Na tropie Poznana – eponima naszego miasta*, [w:] *Civitas Posnaniensis*, s. 9–26.
- Kürbis B.
- 1988 *Kultura wczesnego Poznania: twórcy, opiekunowie, uczestnicy*, [w:] *Dzieje*, s. 101–133.
- Nowacki J.
- 1959 *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 1: *Kościół katedralny w Poznaniu*, Poznań.
- Pawlak E., Krzepakowski M.
- 2003 *Pracownia ludwisarska z XIII w. z Poznania Śródką*, *Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne*, t. 6, s. 153–172.
- Pawlak E., Pawlak P.
- 2007 *Badania archeologiczne na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku „szkieletowym” z Poznania-Śródką (Rynek Śródecki 4) w 2001 r.*, *Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne*, t. 8, s. 63–94.
- 2015 *Serce miasta jest po prawej stronie. Archeologia o przeszłości poznańskiej Śródką i Ostrówką*, Poznań.

- Pawlak P.
2008 *Relikty wczesnośredniowiecznej przeprawy mostowej na Cybinie w Poznaniu*, [w:] *Poznań we wczesnym średniowieczu*, t. 6, red. H. Kóčka-Krenz, Poznań, s. 29–54.
- Pelczar S.
2013 *Władysław Odonic. Książę wielkopolski, wygnaniec i protektor Kościoła (ok. 1193–1239)*, Kraków.
- Rogalanka A.
1988a *Poznań u progu lokacji*, [w:] *Dzieje*, s. 146–183.
1988b *Wytyczenie miasta lewobrzeżnego*, [w:] *Dzieje*, s. 193–208.
- Rospond S.
1984 *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław.
- Skubiszewski P.
2001 *Katedra w Polsce około roku 1000*, [w:] *Polska na przełomie I i II tysiąclecia*, red. S. Skibiński, Poznań, s. 139–196.
- Spież J. P. OP
2004 *Dominikanie w Poznaniu*, [w:] *Nasi Dominikanie*, KMP, nr 3/2004, s. 7–19.
- Topolski J.
1988 *Nazwa Poznania*, [w:] *Dzieje*, s. 29–30.
- Urbańczyk P.
2012 *Mieszko Pierwszy Tajemniczy*, Toruń.
- Urbańczyk S.
1965 *Nazwy naszych stolic*, Wrocław.
- Wawrzyniak P.
2003 *Najdawniejsze dzieje Starego Rynku w Poznaniu. Próba podsumowania badań archeologicznych*, KMP, nr 2/2003, s. 7–23.
2005 *Badania wykopaliskowe wczesnośredniowiecznych umocnień wałowych przy ul. ks. Ignacego Posadzego nr 5 na Ostrowie Tumskim w Poznaniu w latach 2001–2004*, [w:] *Poznań we wczesnym średniowieczu*, t. 5, red. H. Kóčka-Krenz, Poznań, s. 9–110.
- Wiesiołowski J.
1995 *Rocznik kapituły gnieźnieńskiej*, [w:] *Nasi Piastowie*, KMP, nr 2/1995, s. 102–116.
2014 *Zamek poznański jako ośrodek kultury rycerskiej i sarmackiej*, [w:] *Zamek królewski w Poznaniu. Historia i restytucja*, red. A. Kaszubkiewicz, J. T. Łożyński, P. Mielewczyk, Poznań, s. 17–51.
- Zarzycki A.
2014 *Rezydencja władców polskich od XIII do XVIII w.*, [w:] *Zamek królewski w Poznaniu. Historia i restytucja*, red. A. Kaszubkiewicz, J. T. Łożyński, P. Mielewczyk, Poznań, s. 69–91.

POZNAŃ – FROM STRONGHOLD TO CITY

Summary

The process of the formation of the urban centre in Poznań was long and variable, which resulted in particular from changes taking place in the early medieval settlement network. The results of historical analyses and archaeological excavations lead to the conclusion that the formation of this centre can be divided into three main stages, whose material manifestation were the changes in the major settlement areas. The first stage was related to the operation of the stronghold on Ostrów Tumski (Cathedral Island), located at the crossing of water and overland routes, activating the surrounding settlement since at least the beginning of the 10th century. The second stage should be related to the first attempt at the city's incorporation in the 1230s, based on the settlement situated on the right bank of the Warta River (Ostrówek, Śródka and Komandoria). Designating the third stage was the transfer of the seat of the Dominicans to the left bank of the river in 1244 and ownership regulations in relation to the functioning of the settlements of św. Gotard, św. Marcin and św. Wojciech, which brought lasting results in the creation of the city. Archaeological data indicates that the development of the newly founded city initially proceeded with difficulty, probably in part due to the sudden death of Przemysław I. As late as in the 1280s, during the reign of Przemysław II it gained momentum, as evidenced by sources, as well as the construction of the monumental ducal castle.